

tistä harkintaa. Tätä ilmaisi ehkä osuvimmin Erik H. Eriksonin psykoseksuaalisen kehityksen malli. Siinä kehityksen päätepiirteenä oli viisas aikuinen, joka osaa suhtautua ymmärryksellä erilaisuuteen, noudattaa varovaisuutta, käyttää harkintaa sekä kykenee uskoon ja oikeutettuun suuttumukseen. Sen haastoi kuitenkin nopeasti 1960-luvulla feminismi, joka kritisoi Freudia patriarkaalisuuden puolustamisesta ja vääristyneistä naiskäsitteistä. Zaretsky luo esseessään yksityiskohtaisen kuvan siitä poliittis-yhteiskunnallisesta muutoksesta, johon psykoanalyysin uudet tulokset liittyivät. Näkökulma perustuu kirjan alussa mainittuun ideaan siitä, että kulutuskapitalismi tarvitsi uudenlaista eetosta, jota hän kutsuu post-fordilaiseksi etiikaksi ja

jota luonnehti hedonismi, jousittavuus ja valtaistuminen (*empowerment*). Kulutuksen laajeneminen edellytti toisin sanoen irrottautumista perinteisistä auktoriteeteista ja erityisesti perherakenteista, jota jo Rieff tarkasteli teoksissaan.

Zaretskyn teos avaa kokonaisuutena uusia näkökulmia Freudin ja psykoanalyttisen ajattelun poliittiseen merkitykseen. Hänen näkökulmansa on yksilön sisäisyyden tai subjektiivisuuden kulttuuris-sosiaalisessa muotoutumisessa, johon psykoanalyysilla on ollut merkittävä aatehistoriallinen ja poliittinen vaikutus. Zaretskyn esseet ovat tässä suhteessa taitavasti laadittuja tapaustutkimuksia, jotka valottavat psykoanalyttisen perinteen moninaisia kulttuurisia, poliittisia ja psykologisia vaikutus-

ketjuja. Ne tuovat esille yllättävällä tavalla yhteiskunnallisen murroksen tuottaman eetoksen vaikutuksen Freudin tuotannon ja psykoanalyysin tulkintoihin. Ilman Freudia ei olisi mahdollista ymmärtää monia yhteiskunnallisia vapausliikkeitä. Kirjansa lopussa Zaretsky suhtautuukin epäilevästi siihen, että Freudin näkemykset olisivat vanhentuneita, sillä hänen henkilöhaamonsa ja tuotantonsa kritisointi on perustunut osin täysin väärin oletuksiin. Oli Freudin tuotannon merkitys sitten mikä tahansa, Zaretskyn analyysi osoittaa joka tapauksessa sen, miten merkittävä hahmo hän on ollut kulttuurisesti psykologina ja miten paljon hänen ajattelunsa on antanut virikkeitä poliittiselle aktivismille Yhdysvalloissa ja Euroopassa.

Isänmaasta yhteiskunnaksi

MATTI VIRTANEN

Hyvä historiankirjoitus on selkeää, joka kuvaa tapahtunutta ”eteenpäin” eikä ”taaksepäin” – siis sen aikalaistajunnan näkökulmasta, jota kuvataan, eikä siitä lopputuloksesta käsin, jonka me jo tiedämme. Toteutunut historia tapahtuu juuri sillä tavalla kuin se tapahtuu – mutta se olisi voinut tapahtua myös toisin. Meille myöhemmille sukupolville historia on suljettu, mutta aikalaisille se oli täysin avoin.

Tällä hyvällä tavalla *Rauhaton rauha* kuvaa sodanjälkeistä aikaa Suomessa, fokuksena vaaran

ja epävarmuuden vuodet 1944–1950. Kirja on monien kirjoittajien artikkelikokoelma, ja sellaisena väistämättä hiukan epätasainen. Silti kaikki artikkelit tukeutuvat aikalaislähteisiin ja kuvaavat elävästi politiikan ylätason reaktioita ja arkielämän sopeutumispakkojen ilmenemis-
muotoja, kuten kokemuksia sotilaiden kotiuttamisen, evakkojen kotouttamisen, poliittisen murroksen paikallisen ilmenemisen (Nokialla) ja monen muun osa-alueen osalta.

Kaikkein taitavin ja rikkain analyysi on kuitenkin kirjan toi-

Ville Kivimäki
& Kirsi-Maria Hytönen (toim.)
Rauhaton rauha
Suomalaiset ja sodan
päättymisen 1944–1950
Vastapaino, 2015

sen toimittajan Ville Kivimäen päätösartikkeli. Sen tavoitteena on ”yleistävä kuvaus sotasukupolven merkityksestä aina 1970-luvulle saakka” eli miten sodan ja rauhan alkuvuosien kokemukset muokkasivat sotasukupolven pitempiaikaista mentaliteettia ja vaikutusta.

Kaikki aikalaislähteet todistavat Kivimäen mukaan samaa: syyskuun 1944 välirauhasopimus koettiin täydellisenä tappiona. Sota oli hävitty. Myös talvisodan päätös koettiin samalla tavalla, mutta katkeruutta lievensi ajatus moraalisesta voitosta – pieni Suomi oli jäänyt yksin, mutta taisteli kunniakkaasti. Ja varsin pian silloin alkoi itää ajatus revanssista. Se sitten kesällä 1941 Saksan rinnalla käynnistyi, aluksi voitokkaasti, mutta Neuvostoliiton kesän 1944 suurhyökkäyksen edessä Suomen puolustuksen tulkittiin murtuneen kuin korttitalo, ja välirauhaan ajaututtiin pakon edessä.

Tappion kokemusta voimisti totaalinen epävarmuus Neuvostoliiton jatkoaikeista. Sota Euroopassa jatkui vielä lähes vuoden, ja epäiltiin, että kunhan Saksa on nujerrettu, puna-armeija vielä miehittää Suomen. Välirauhasopimus velvoitti kotiuttamaan Suomen sodanaikaisen armeijan, lakkauttamaan äärioikeistolaisiksi määritellyt järjestöt ja sallimaan kommunistisen puolueen toiminnan. Sopimusta valvomaan maahan saapui valvontakomissio, joka poistui vasta 1947, kun Pariisin rauhansopimus oli allekirjoitettu. Senkin jälkeen pelättiin kommunistien organisoimaa vallankaappausta.

Tappion kollektiivinen kokemus korostaa Kivimäen mielestä tiettyjä erityispiirteitä: katkeruutta, pettymystä, eskapismia ja kapinamieltä: ”Tyypillistä tappion kulttuureille” on sekin kuumeinen, itseriittoinen elämänhalu että eräänlainen unenomainen irrallisuus, josta vasta myöhemmin havahdutaan uuteen, muuttuneeseen todellisuuteen.” Kuumeista elämänhalua toteutettiin solmimalla ennätys-

määrä avioliittoja ja siittämällä ennätysmäärä lapsia (suuret ikäluokat) sekä raivaamalla ennätysmäärä uusia pientiloja. Heti sodan jälkeen säädetty maanhankintalaki antoi yli 100 000 maattomalle rintamamiehelle ja sodan vaurioittamalle perheellem nopeasti maata – mikä oli keskeinen sisäinen syy, sodanjälkeisen täystyöllisyyden ohella, siihen, ettei kapinamieli täällä johtanut suurempiin mullistuksiin.

”Unenomaiselle irrallisuudelle” Kivimäki löytää hätkähdyttävän konkreettisen ilmenemismuodon. Uutena alkupe räisaineistona Kivimäki on artikkeliaan varten käynyt läpi sotasukupolven uniin liittyviä muistitieto- ja tutkimuskokoelmia. Kivimäen pelkistys: sodanjälkeiselle ajalle yleinen muistikuva on makuukamarissa painajaisiaan huutava mies, ja tälle muistitiedolle löytyy myös tutkimuksellista katetta.

Rintamamiehistä enemmistö näki sotapainajaisia: ”Tyypillistä veteraanien unille on ollut niiden karu realismi: fantasian tai rikkaan symboliikan sijaan painajaisissa on eletty kerta toisensa jälkeen samat lähitai selut, kauhuntunteet, pakenemiset, keskitykset, vangiksi jäämiset, amputoinnit, suojautumiset ja kaverien kaatumiset... Painajaisissa suomalaissotilaat eivät olleet juuri koskaan urotekoja suorittavia sankareita, vaan miehiin vyöryivät täydellisen avuttomuuden ja hädänalaisuuden kokemukset. Unet voi nähdä valmistautumisenä odotettaviin stressitilanteisiin; sodan jälkeen kesti aikansa, ennen kuin aivot luopuivat näistä mentaalisista sotaharjoituksista.”

Vaikka joillakin painajaiset jatkuivat koko loppuelämän, Kivimäki löysi tutkimuksessaan

selkeän saranakohdan. Yllättävän usein rajapyykkinä mainitaan noin 10 vuotta sodan jälkeen, mistä lähtien unet alkoivat rauhoittua. Tuohon aikaan (1954) ilmestyi Väinö Linnan *Tuntematon sotilas*. Vaikka tuoretta sotakokemusta oli ehditty ruotia kirjallisuudessa jo paljonkin, niissä sota näyttäytyi vielä synkkänä repaleisena varjona, josta ei ollut vielä mahdollista saada pitävää otetta. Kivimäen mukaan Linnan romaani antoi viimein jatkosodalle eheämmän kertomuksellisen muodon, joka ei väistänyt sodan katkeriakaan puolia: ”Olisi liikaa sanottu, että *Tuntematon sotilas* päätti pahimmat sotapainajaiset – monille se varmaan myös palautti kivuliaat muistot mieleen. Ehkä painajaisien harvenemiseen ja romaanin kiteytymiseen vaikuttivat kuitenkin samat tekijät. Muokkautuessaan kirjalliseksi kertomukseksi menneisyyden hahmoton aines muuttui etäisemmäksi ja helpommin käsiteltäväksi kuin öisin toistuvat painajaiskuvat. Sodasta alettiin puhua muuallakin kuin pienissä, rajatuissa aseveliporukoissa. Kun tarkastellaan suomalaisen rauhaan paluun tukipilareita, tätä kulttuuris-psykologista ulottuvuutta ei tule aliarvioida. Toisin kuin muissa tappion kärsineissä maissa, Suomessa oli jo kymmenen vuotta sodan päätymisen jälkeen mahdollista rakentaa pohjavireeltään positiivinen ja kriittisyydestään huolimatta maanläheisen isänmaallinen kuva sotavuosien koettelemuksista.”

Samoihin aikoihin sodan täydellisen tappion kokemus alkoi loiventua. 1940-luvun loppupuolen uhkakuvista mikään ei toteutunut, vuonna 1952 lähti viimeinen sotakorvausjuna,

Helsingissä pidettiin olympialaiset, Armi Kuusela valittiin maailman kauneimmaksi ja seuraavana vuonna Stalin kuoli. Jatkosodan täydellinen tappio alkoi vähitellen pehmentyä menestyskekkääksi puolustustaisteluksi, jonka *Tuntemattoman Vanha* -romaanin lopussa ehti jo tiivistää: ”Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liitto voitti, mutta hyvänä kakkosena maaliin tuli pieni sisukas Suomi.” Vuonna 1956 ilmestyi kenraaliluutnantti K. L. Oeschin kirja, jossa ensi kertaa kesän 1944 taisteluista nimettiin ”torjuntavoitoksi”: Tali-Ihantalassa puna-armeija pyysätettiin, maata ei miehitetty, itsenäisyys kyettiin sen ansiosta vaaran vuosinakin säilyttämään. 1990-luvulla, kun Neuvostoliitto oli hajonnut, sodanjälkeinen täydelliseksi koettu tappio oli jo muuntunut voitoksi.

Mikä sitten on Ville Kivimäen mielestä sotapolven myöhempi merkitys? Paradoksi: isänmaalle eniten uhreja rintamalla antanut sotapolvi muunsi vanhan so-

tilaallisen isänmaan kansalaisoi-keuksia ja turvaverkkoja rakentavaksi yhteiskunnaksi. Jo vuoden 1966 eduskuntavaaleissa sotapolvi astui esiin, mutta vyöry tapahtui 1970-luvulla. Vuoden 1970 vaalien jälkeen eduskunnan sotaveteraanikerhoon liittyi 70 kansanedustajaa. Ahti Karjalaisen vuonna 1970 nimitetyn hallituksen ehdoton enemmistö oli talvi- ja jatkosodan sukupolvea. Toinen paradoksi: vaikka olennaista tuolloin oli sotapolven valta-aika, poliittisessa muistissa on lähinnä nuortaistolaisten kovääninen nousu.

Sotapolven poliittinen voima kiteytyi Kivimäen mukaan 1937 alkaneeseen punamulta-akseliin. Siitä pitäen sosialidemokraatit olivat maalaisliiton ohella keskeinen osa maan hallitusta, myös koko sota-ajan, ja valtaosan myös sen jälkeisestä ajasta. Vuodesta 1966 akseli laajentui ns. kansanrintamaksi. Suunitelmallinen talous- ja yhteiskuntapolitiikka näytti voimansa sodan oloissa – miksei se voi-

si toimia myös rauhan aikana, kun edessä oli suuri jälleenrakennusurakka? Tieteessäkin siirryttiin isänmaasta yhteiskuntaan. Aiemmin suuria kansallisia tieteitä olivat olleet humanistiset alat, jotka rakensivat suomalaista identiteettiä. Nyt niiden paikalle nousivat yhteiskuntatieteet, joiden tuloksia kyettiin heti soveltamaan paremman yhteiskunnan rakentamistyöhön.

Ville Kivimäki pitää sotasukupolven merkitystä nopean hyvinvointivaltiokehityksen moottorina ratkaisevana:

”Päätöslukuni tärkein sanoma voidaan tiivistää näin: väkivallan, rauhattomuuden, turvattomuuden ja ehdottomien olosuhteiden sukupolvi loi yhteiskuntaa, jonka keskeinen tehtävä oli näiden kaikkien tekijöiden lievittäminen. Vähintään vertauskuvallisesti on totta, että suomalainen hyvinvointivaltio syntyi sodan painajaisista.”